

*Н.О. Ляшенко,
канд. соціол. наук*

*Natalia O. Lyashenko,
Ph.D. in Sociology*

ПОДРУЖНІ РОЛІ В МОЛОДІЖНІЙ СІМ'Ї

Abstract: The article is devoted to the research of the marital roles of young couples. The comparative analysis of the real and desirable allocations of the family responsibilities and the areas of influence is made. The author describes the possible dissonances of the roles that lead to family conflicts.

У чоловіків і жінок існують різні уявлення про ідеальний тип сім'ї та про гендерний розподіл сімейних ролей. Тому не рідкість – союзи партнерів із суперечливими настановами на тип сімейних відносин. Незадоволеність від розбіжності поглядів та обумовлена ними сімейна поведінка спричиняють конфлікти, що нерідко закінчуються розлученням. У результаті сім'я перетворюється на додатковий стресогенний чинник. Особливо це відчутно у теперішньому українському суспільстві, коли стан хронічного емоційного стресу охопив усі верстви населення. Гармонійна сім'я більшою мірою, ніж інші соціальні структури, здатна забезпечити міжособистісні стосунки, які набувають особливого значення в умовах, що склалися.

Суспільство зацікавлене в стабільності сімейних відносин, гармонійності взаємовідносин подружжя. Така сімейна атмосфера благотворно позначається на вихованні дітей, полегшує розв'язання цілої низки соціальних проблем для дорослих (житло, соціальне забезпечення, працевлаштування тощо). Саме тому сім'я залишається одним з основних об'єктів аналізу соціологів та соціальних психологів більш ніж півтора століття (не кажучи вже про філософію, яку цікавили проблеми сім'ї у всі часи). Як видно з видань вітчизняної літератури 20-х–30-х рр. ХХ ст., присвяченої питанням сім'ї та шлюбу, вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили В.А. Адольф, К.М. Ковальов, Л.С. Сосновський (роботи переважно популярного характеру), С.Я. Вольфсон, Я.І. Ліфшиц (роботи, що претендують на науковість). У цей період на сторінках комсомольської преси розгорнулася широка дискусія з питань статевої моралі (О.Б. Залкінд, А.М. Коллонтай, М.С. Бараш, С.Я. Головокер, З.А. Гуревич, Ф.І. Гроссер та ін.). Період з другої половини 30-х – до початку 60-х рр. не залишив в історії радянської соціології сім'ї практично ніяких слідів. У середині 60-х рр. сформувалась окрема галузь соціології – соціологія сім'ї та побуту (згодом переіменована в соціологію сім'ї та шлюбу, соціологію сім'ї). Цей період дав науці ряд

відомих імен: А.Г. Харчев, М.С. Мацковський, А.І. Антонов, В.А. Борисов, А.Б. Синельников та ін.

У 80-х рр. з'явилися центри, що проводили соціологічний аналіз проблем сім'ї, але кількість досліджень у цій галузі залишалася незначною. У період перебудови розширилася тематика досліджень і збільшилася кількість публікацій. Продовжували працювати як уже відомі дослідники, так і нові: О.М. Дудченко, А.В. Митиль, Н.Д. Шимін, Т.А. Гурко, Н.В. Малярова та ін. Підвищився інтерес до рольової структури сім'ї, змін, що відбуваються в ній, не залишилися поза увагою і подружні ролі. Вивчення рольових змін у родині, в тому числі подружніх ролей, має важливе значення для розуміння ролі родини і для суспільства, і для окремої особи, а також для прогнозування стабільності сім'ї. Особливо це стосується перших етапів життєвого циклу сім'ї, оскільки для гармонійного існування, розвитку родини та шлюбу важливі відсутність розбіжностей в уявленнях про сімейні ролі чоловіків та жінок, близькість сімейних цінностей [1].

Саме тому ця проблематика є актуальною як в теоретичному, так і практичному плані. Метою даної статті є аналіз уявлень про подружні ролі чоловіків та жінок у молодих сім'ях та функції подружжя на сучасному етапі. Для досягнення мети нами було проведено анкетне опитування подружніх пар, що мешкають у Харкові, в яких чоловік та/або дружина не досягли віку 35 років, тобто належать до категорії молодих. Саме вони склали **об'єкт** нашого дослідження. Вибір сімей саме цієї вікової групи був зумовлений перш за все тим, що саме на прикладі молодіжних сімей можна отримати уявлення про характер ролей подружжя, який набуває поширення разом зі змінами, що відбуваються в суспільній свідомості, і який буде превалювати в найближчому майбутньому.

Усього було опитано 172 пари (загалом 344 респонденти). Вибірка стихійна. За віком та освітою розподіл респондентів виглядає таким чином (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл респондентів за віком та освітою, %

Вік респондентів	Чоловіки	Жінки
До 20 років	15	20
20–25 років	30	45
26–30 років	35	25
31–35 років	10	5
Більше 35 років	10	5
Освіта респондентів	Чоловіки	Жінки
Середня	15	5
Середня спеціальна	20	25
Вища	65	70

20% опитаних подружжів живуть разом до одного року, ще 20% – від року до трьох років, 45% – від трьох до п'яти років і 15% – більше 5 років. У 15% з опитаних чоловік та дружина є ровесниками, 45% мають різницю у віці 1–2 роки (незалежно від того, хто старший), 20% – 3–5 років і 20% – більше 5 років. Дітей мають 45% сімей. Живуть окремо від інших родичів 75% опитаних.

Чоловіки та жінки опитувались за ідентичним інструментарієм, адаптованим під стать респондента, що дозволяє порівнювати їхні відповіді. Крім того, можна порівняти відповіді чоловіка та дружини з одної родини.

У процесі дослідження вивчались ідеальний та реальний розподіл сімейних функцій, задоволеність різними сферами подружнього життя, міра схожості з подружніми ролями у родині батьків, схвалення батьками розподілу ролей [2].

Для виявлення основних сімейних цінностей чоловіків і жінок та міри схожості між цими цінностями було застосовано методу «РОВ» (методу рольових очікувань та вимог) Г.М. Волкової [3].

Ця методика дозволяє вивчити, по-перше, уявлення чоловіка і жінки про значимість у сімейному житті сексуальних відносин, особистісної спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів, господарсько-побутового обслуговування, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів. Ці показники, відбиваючи основні функції родини, становлять шкалу сімейних цінностей (ШСЦ). По-друге, уявлення чоловіка і дружини про бажаний розподіл ролей між подружжям при реалізації сімейних функцій, що становлять шкалу рольових очікувань і вимог (ШРОВ).

Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, що відповідають їхній статі. З кожним твердженням треба виявити певну міру згоди чи незгоди за чотиричленною шкалою: «цілком згодний», «загалом правильно», «це не зовсім так», «це неправильно».

Потім підсумовуються бали за кожним показником шкали сімейних цінностей (ШСЦ). Для цінностей інтимно-сексуальної сфери та автономії/ідентифікації з партнером ці результати будуть підсумковими. Підсумкові бали інших показників обчислюються як напівсума балів за підшкалами «очікування» і «вимоги».

Інтерпретація шкал сімейних цінностей є такою: високі оцінки (10–12 балів) означають, що чоловік (або дружина) вважають цю цінність важливою. Оцінки від 3 до 6 балів інтерпретуються як низькі.

Обробка отриманих даних включає три етапи.

1. Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань і рольових вимог чоловіка (дружини). Проводиться на підставі підрахунку балів. У результаті підрахунку отримані дані, що характеризують:

- уявлення чоловіка (дружини) про ієрархію сімейних цінностей. Чим вищий бал за шкалою сімейних цінностей, тим більш значущою для людини є дана сфера життєдіяльності родини;
- орієнтацію чоловіка (дружини) на активну рольову поведінку шлюбного партнера («рольові очікування»), на власну активну роль у родині щодо реалізації сімейних функцій («рольові вимоги»).

2. Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності і рольові настанови чоловіка і дружини. Для цього визначається ступінь погодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини. Погодженість сімейних цінностей характеризується різницею балів за шкалою сімейних цінностей чоловіка і шкалою сімейних цінностей дружини. Чим менша різниця, тим більш погоджені їхні уявлення. Різниця до 3 балів не буде викликати суттєвих проблем у взаєминах, а більше 3 балів свідчить про досить високий ступінь конфліктності.

3. *Визначення ступеня рольової адекватності подружньої пари в п'ятьох сферах міжособистісної взаємодії в родині.* Для цього необхідно знайти рольову адекватність. Рольова адекватність чоловіка буде дорівнювати різниці балів оцінок рольових вимог дружини і рольових очікувань чоловіка; відповідно, рольова адекватність дружини буде дорівнює різниці балів, що характеризують рольові вимоги чоловіка і рольові очікування дружини. Чим менша різниця, тим більша рольова адекватність чоловіка або дружини, а орієнтації дружини (чоловіка) на особисте виконання певної функції відповідають настановам чоловіка (дружини) на активну роль шлюбного партнера в родині.

Звісно, така методика розрахована на діагностику стосунків окремої пари, але її в адаптованому вигляді можна застосовувати і для порівняльної характеристики сімейних цінностей чоловіків та жінок загалом.

Вивчення факторів стабільного шлюбу у сприйнятті подружжя показало, що спостерігається певна схожість між значущістю тих чи інших сфер сімейного життя для представників обох статей. Найменшої значущості респонденти надають гармонійності відносин у сексуальній сфері. Водночас, з точки зору і чоловіків, і жінок, найбільший вплив на стабільність шлюбу мають емоційна підтримка одне одного та можливість і здатність проявити зовнішню соціальну (професійну, громадську) активність. Крім того, для жінок більш важливою, ніж для чоловіків, є спільність поглядів з подружжям, наявність дружніх стосунків, можливість поговорити про справи, а також зовнішній вигляд – як власний, так і чоловіка.

Найбільша різниця у поглядах респондентів-чоловіків виявилась щодо оцінки важливості зовнішнього вигляду, спільності інтересів з дружиною та емоційної підтримки одне одного. У жінок найбільше розходження у відповідях спостерігається знов-таки щодо зовнішнього вигляду та виконання батьківсько-виховної функції (див. табл. 2).

Таблиця 2

Сприйняття основних сімейних цінностей чоловіками та жінками
(у балах від 3 до 12)

Сімейні цінності	Чоловіки		Жінки	
	Середній бал по групі	Середнє квадратичне відхилення	Середній бал по групі	Середнє квадратичне відхилення
Інтимно-сексуальні стосунки	5,6	1,64	5,6	1,93
Автономія/ідентифікація з партнером	6,3	2,51	6,7	2,02
Господарсько-побутова діяльність	6,1	2,38	6,4	2,06
Батьківсько-виховна функція	6,3	2,11	6,6	2,48
Соціальна активність	6,7	2,15	7,4	2,23
Емоційно-психотерапевтична функція	6,8	2,42	7,4	2,1
Зовнішня привабливість	6,2	3,22	6,8	2,42

Вивчення факторів, які впливають на стабільність шлюбу, розподілу функцій між подружжям передбачає порівняння рольових очікувань та вимог чоловіків і жінок по відношенню одне до одного (див. табл. 3). Опитування показало, що чоловіки орієнтовані на активне виконання господарсько-побутової, виховної та статусної функцій. Причому ділова активність, професійне визначення для них має першочергове значення. Дружини, на їх думку, повинні виконувати емоційну підтримку та піклуватись про свою зовнішність. Навіть у вихованні дітей чоловіки бажають грати лідируючу роль.

Таблиця 3

Рольові настанови чоловіків та жінок

Сімейні цінності	Настанови чоловіків на власну поведінку	Вимоги чоловіків до дружин	Настанови жінок на власну поведінку	Вимоги жінок до чоловіків
Господарсько-побутова	6,6	5,6	6,6	6,2
Батьківсько-виховна	6,5	6,1	6,3	7,0
Соціальної активності	7,6	5,7	7,6	7,3
Емоційно-психотерапевтична	6,3	7,2	7,4	7,3
Зовнішньої привабливості	5,8	6,5	6,8	6,8

Щодо жінок, то вони налаштовані на зовнішню самореалізацію та виконання господарчо-побутової функції не менше, ніж чоловіки. Причому в цих сферах вони вимагають значної активності і від чоловіків. Важливим для них є і виконання останніми своєї батьківської функції. Щодо власної батьківської функції, то в жінок вона набрала найменшу кількість балів за значущістю. Жінки також погоджуються з чоловіками щодо необхідності виконання ними функції емоційної підтримки та догляду за зовнішністю. Слід зазначити, що того ж самого вони очікують від чоловіків, які, до речі, не вважають це дуже потрібним.

Таким чином, основні конфлікти між чоловіками та жінками можуть виникати через такі чинники:

1. Чоловіки не налаштовані на активність жінок, особливо в сфері ділової активності та професійної самореалізації. Жінки, навпаки, більше орієнтовані на виконання саме статусної функції.
2. Жінки бажали б, аби чоловіки здійснювали емоційну підтримку членів сім'ї та більше уваги приділяли своїй зовнішності. Щодо чоловіків, то вони не вважають це обов'язковим і надають пріоритет у цих сферах активності саме жінкам.
3. Жінки бачать себе партнерами чоловіків у господарській діяльності та вихованні дітей, а чоловіки виявляють бажання домінувати у цих сферах.

Методика рольових очікувань та вимог надає можливість отримати уявлення про загальні настанови відносно специфіки подружніх ролей в ідеалі. Конкретизація цих настанов була здійснена за рахунок вивчення орієнтації респондентів на різні типи родини, які виділяються на основі розподілу основних ролей між чоловіком та дружиною. Під розподілом ролей, перш за все, розуміється виконання переважно чоловіком або жінкою певних функцій сім'ї. На

основі **бажаного** типу розподілу сімейних обов'язків респонденти були розподілені на такі типи: традиційний (або патріархальний), феміністський, егалітарний та ситуативний [4]. Традиційний тип передбачає домінування та більшу відповідальність чоловіка при виконанні функції матеріального забезпечення, статусної, управлінської, а на дружину, насамперед, покладається господарчо-побутова функція та виховання дітей; егалітарний тип – рівну відповідальність чоловіка та дружини у всіх сферах, ситуативний – домінування чоловіка або дружини залежно від ситуації. Розподіл ролей, у якому, виконуючи функції матеріального забезпечення, статусної, управлінської, домінує жінка, можна назвати феміністським.

За даними дослідження, більшість респондентів орієнтовані саме на егалітарний тип розподілу ролей практично у всіх сферах (див. табл. 4).

Таблиця 4

Настанови чоловіків та жінок щодо типу розподілу ролей у родині, %

Тип настанови		Основні функції подружжя					
		Структурування дозвілля	Господарчо-побутова	Матеріального забезпечення	Виховання дітей	Управлінська	Статусна
Патріархальний	Чоловіки	20	25	70	40	30	35
	Жінки	15	30	30	30	15	5
Егалітарний	Чоловіки	40	60	20	55	30	35
	Жінки	35	20	30	40	80	40
Ситуативний	Чоловіки	40	15	5	0	5	30
	Жінки	45	45	5	0	0	50
Феміністський	Чоловіки	0	0	5	5	35	0
	Жінки	5	5	35	30	5	5

Грунтуючись на отриманих даних, бажаний тип відносин чоловіків та жінок у родині можна представити так:

1. Чоловіки налаштовані на рівність у сфері сімейного дозвілля. Тобто, як проводити свій вільний час (разом чи окремо), вони повинні вирішувати самі. У будь-якому випадку обмеження права на окремий відпочинок не повинно відбуватись ані щодо дружини, ані щодо чоловіка. Жінки в цілому підтримують таку точку зору. Тільки 20% чоловіків та 15% жінок вважають, що жінка повинна сидіти вдома та чекати на чоловіка, поки той відпочиває десь з друзями.

2. У господарчо-побутовій сфері відносини, на думку респондентів повинні будуватись таким чином: дві третини чоловіків вважають, що розподіл домашньої роботи повинен відбуватись за принципом рівності, і тільки третина хоче покласти ці обов'язки на жінок. У жінок теж третина згодна взяти виключно на себе господарчу функцію. Дві третини бажають рівноправності.

3. Щодо матеріального забезпечення родини, то переважна більшість чоловіків має патріархальні настанови, на відміну від жінок, дві третини яких мають більш-менш радикальні феміністські переконання. Тобто виступають або за рівність з чоловіками, або за провідну роль жінки.

4. Щодо виховання дітей, то чоловіки не наважуються взяти виключно на себе цю функцію. Вони вважають, що дітьми повинні опікуватись або жінки,

або жінки разом з чоловіками. Щодо самих жінок, то третина з них вважає цілком припустимим перекласти свою частину ролі вихователя на чоловіка.

5. Думка чоловіків стосовно того, хто повинен брати на себе відповідальність за прийняття рішень з важливих питань, знову розділилась на три частини. Перші вважають, що це повинні бути чоловіки, другі – що жінки, а треті виступають за рівність. Жінки налаштовані на рівність.

6. З точки зору дружин, і жінки, і чоловіки не повинні жертвувати своєю професійною самореалізацією та кар'єрним ростом заради сім'ї. Якщо людина хоче працювати, то партнер повинен у цьому допомагати. А ось третина чоловіків вважає, що кар'єра – виключно прерогатива чоловіків.

Таким чином, конфлікти між подружжям стосовно оптимального розподілу ролей можуть виникнути, перш за все, у сферах матеріального забезпечення родини, професійної самореалізації, прийняття сімейних рішень. Деякі розбіжності можуть також спостерігатись у питаннях виховання дітей. Розходження у уявленнях про подружні ролі є проявом розходжень у більш глибоких настановах, які можна описати як більшу “прогресивність” жінок, підтримку ними ідей гендерної рівності. Якщо чоловіки почали позитивно сприймати рівність у питаннях організації вільного часу, розподілу роботи по дому, то звикнути до ситуації, коли дружина працює, забезпечує родину на рівних з чоловіком, або останній виховує дітей, їм набагато важче.

Виникає питання, як **насправді** реалізуються виявлені настанови подружжя на розподіл сімейних ролей і чи задоволені чоловіки та жінки станом справ сьогодні.

За даними опитування, і чоловіки, і дружини адекватно оцінюють свій внесок у виконання тих чи інших видів робіт. Причому приблизно у 40–50% сімей спостерігається традиційне розділення ролей. Перш за все, це виражається у більшій зайнятості дружин хатньою роботою, доглядом за дітьми (причому вони не тільки годують дітей, прибирають за ними, але й гуляють, граються, контролюють навчання). Щодо чоловіків, то їх головною функцією є матеріальне забезпечення родини та ремонтні роботи по дому. Приблизно третина сімей належить до егалітарного типу розподілу обов'язків.

Але в той же час спостерігається поступовий зсув з традиційного до егалітарного типу відносин. У першу чергу він торкнувся сфери дозвілля та розподілу влади (прийняття важливих рішень, розподіл сімейного бюджету), купівлі одягу для членів родини і предметів домашнього побуту, допомоги старшому поколінню.

Виникає питання, чи реалізуються настанови чоловіків та жінок щодо реального характеру функцій в родині. За даними дослідження, найбільший дисонанс між бажаним та дійсним спостерігається і в чоловіків, і в жінок у господарчій сфері. Так, жінки, які виказують егалітарні установки, на практиці виконують хатню роботу переважно самі. Перш за все, це стосується приготування їжі та прибирання. Щодо чоловіків, то п'ята частина тих, у кого спостерігаються патріархальні настанови, вимушені допомагати дружинам, а половині тих, хто прихильний до егалітарного типу відносин, навпаки, допомагати дружині не вдається.

Щодо виховання дітей, то більшість жінок готові взяти на себе ці обов'язки, що й відбувається насправді. Крім того, в цій сфері вони отримують деяку допомогу від чоловіків. А ось ті чоловіки, які вважають піклування про дітей прерогативою жінок (а таких 40%), вимушені доглядати за ними.

В управлінській сфері, тобто при прийнятті важливих рішень, дисонанс спостерігається у тих жінок і чоловіків, котрі претендують на монополію владних повноважень і не виказують готовності брати до уваги думку партнера. Але відсоток таких порівняно невеликий – 15%. Інші ж налаштовані на рівність у цій сфері сімейних відносин. На практиці рівність спостерігається у 50% сімей. У 25% важливі рішення приймають чоловіки. Тобто чоловіку все ж таки легше реалізувати свої бажання головувати в родині.

Щодо матеріального забезпечення родини, то дисонанс відчуває третина патріархально налаштованих жінок, які вимушені допомагати в забезпеченні родини, та третина жінок з егалітарними установками, які, навпаки, налаштовані забезпечувати родину, але не в змозі цього робити. У чоловіків дисонанс відчувають тільки ті, хто вважає, що вони повинні забезпечувати родину самі (таких половина з 70% від загального числа опитаних, тобто 35%).

Слід відзначити, що 35% чоловіків та 45% жінок вважають, що розподіл їхніх сімейних обов'язків від початку сімейного життя практично не змінився. Ще 45% і чоловіків, і жінок відмітили, що цей розподіл змінився, але не суттєво. І тільки 20% чоловіків та 10% відчували значні зміни.

Розподіл сімейних ролей поступово змінюється у порівнянні з попередніми поколіннями. Так, 60% чоловіків та жінок вважають, що їх подружні ролі більшою або меншою мірою відрізняються від подружніх ролей у сім'ях їхніх батьків. Перш за все, це пов'язано з більшою участю чоловіків у домашній роботі.

Таким чином, результати дослідження дозволяють стверджувати, що існує рольовий дисонанс у досліджуваних подружніх пар практично у всіх аналізованих сферах сімейного життя – побуту, дозвілля, фінансово-матеріального забезпечення, виховання дітей. Більш того, він існує на двох рівнях:

- 1) дисонанс як розбіжність настанов у чоловіків і жінок на певний тип сімейних відносин;
- 2) дисонанс як невідповідність настанов реальній поведінці.

У реальному житті нормативність егалітарної моделі відносин у сім'ї спостерігається в дуже малій мірі. Сімейний статус жінки, як і раніше, визначається статусом домашньої господарки та виховательки дітей. Новизна сьогодні в тому, що жінки вторгаються у сферу ділової активності частіше й з більшим бажанням, ніж чоловіки у сферу домашнього господарства.

Опитування показало, що на фоні загальної соціальної трансформації жінки стали частіше брати під сумнів традиційний розподіл ролей у сім'ї і домагатися нового гендерного устрою, заснованого на рівних можливостях у роботі і громадському житті.

-
1. Арутюнян М.Ю. О распределении обязанностей в семье и отношения между супругами// Семья и социальная структура/ Отв. ред. М.С. Мацковский. М.: ИСИ АН СССР, 1987.
 2. Фотеева Е.В. Образы мужа и жены: стереотипы обыденного сознания. – М., 1990.
 3. Волкова А.Н. Согласованность семейных ценностей и ролей в супружеской паре. [Электронный ресурс] // Любовь в большом городе. – 2006. – Режим доступа: <http://www.mylove.ru/articltsts/tests/famsoglasovan.html>
 4. Голод С.И. Современная семья: плюрализм моделей // Социологический журнал. – 1996. – № 3–4.